

СТРУКТУРНА ПОБУДОВА ПРАВАЗАСТОСОВНИХ АКТІВ

У статті розглянуті проблемні питання структурної побудови правозастосовних актів, складові елементи, внутрішня та зовнішня форма побудови. В статті акцентується увага на те, що законність і обґрунтованість правозастосовних рішень в значній мірі залежить також і від правильної структурної побудови правозастосовних актів.

Ключові слова: правозастосовний акт, структура правозастосовного акта, вступна частина правозастосовного акта, констатуюча частина правозастосовного акта, мотивувальна частина правозастосовного акта, резолютивна частина правозастосовного акта.

Постановка проблеми та її актуальність.

Сучасні процеси реформування в Україні, спрямовані на створення громадянського суспільства, побудову соціальної, правової держави, подолання корупції та підвищення добробуту населення, обумовлюють необхідність вирішення цілого ряду проблем, зокрема, зміцнення правопорядку, законності, захисту прав і свобод громадян, підвищення рівня правосвідомості та правової культури, подолання правового нігілізму тощо, вирішення яких значною мірою буде залежати від якості правозастосовної діяльності державних органів та посадових осіб, в тому числі і органів міліції.

Юридичним підсумком правозастосовної діяльності є правозастосовний акт. В цих актах закріплюються, оформляються рішення, які були прийняті в процесі застосування права.

Актуальність цієї статті полягає в тому, що в сучасний період окремі правозастосовці при викладенні тексту правозастосовних актів не завжди чітко формують їх структуру, що, в свою чергу, досить часто призводить до правозастосовних помилок.

Аналіз досліджень і публікацій. Дана проблематика була предметом дослідження значної кількості вчених. Питанням правозастосовних актів присвячені окремі праці В. Д. Авер'янова, Н. Г. Александрова, С. С. Алексеєва, С. В. Бобровник, М. І. Козюбри, О. В. Котюка, В. В. Лазарева, В. Г. Лихолоба, О. Г. Мурашина, П. Є. Недбайла, П. М. Рабіновича та інших.

Мета статті. Метою цієї статті є розкриття теоретичних позицій щодо структурної побудови правозастосовних актів. Адже законність і обґрунтованість правозастосовних рішень в значній мірі залежить також і від правильної структурної побудови правозастосовних актів.

Мета дослідження зумовила необхідність вирішення наступних завдань статті: проаналізувати різні підходи щодо структурної моделі правозастосовного акта, довести важливість дотримання правозастосовцями всіх структурних елементів правозастосовного акта, розкрити сутність структурних елементів правозастосовного акта, а саме: вступної, констатуючої, мотивувальної та резолютивної частин.

Виклад основного матеріалу. Акт застосування норм права (правозастосовний акт) — це індивідуальний правовий акт-волевиявлення (рішення) уповноваженого суб'єкта права (компетентного державного органу або посадової особи), що встановлює (змінює, припиняє) на основі юридичних норм права і обов'язки учасників конкретних правовідносин або міру відповідальності конкретних осіб за вчинене ними правопорушення [1, с. 184].

У встановлених законом випадках він оформляється у вигляді письмового документа (акта-документа), а в інших випадках він може бути як у вербальній (словесній) формі, так і у формі конклюдентних дій. Але зазначені форми мають єдину соціальну і юридичну природу. Словесний вираз, в свою чергу, може бути або усним, або письмовим. Правозастосовні конклюдентні дії відображаються у відповідних, формально встановлених жестах, сигналах, знаках.

Аналіз правозастосовної практики показує, що більшість актів застосування норм права оформлюються у вигляді письмового документа.

Як зазначалось вище, більшість правозастосовних актів мають словесно-документальне вираження і являють собою різновид письмового тексту юридичного характеру. На думку С. В. Шевчук, текст — це сукупність речень, об'єднаних у тематичну й структурну цілісність за правилами певної мовної системи [2, с. 132].

Більш широке визначення терміну «текст» наводить Є. В. Горбачова. На її думку, текст – це повідомлення, яке об'єктивоване у виді письмового документа, оброблене відповідно до типу цього документа і складається з ряду особливих єдностей, об'єднаних різними типами лексичного, граматичного і логічного зв'язку та має певний модальний характер і прагматичну установку [3, с. 59].

На підставі викладеного можна дійти висновку, що текст – це певним чином організована, тісно пов'язана інформація, що у свою чергу має свої складові елементи. С. В. Шевчук підкреслює, що текст документа повинен містити певну аргументовану інформацію, викладену стисло, грамотно, зрозуміло та об'єктивно, без повторень і вживання слів і зворотів, які не несуть змістового навантаження. Він оформляється у вигляді суцільного складного тексту. Суцільний складний текст документа містить граматично і логічно узгоджену інформацію про управлінські дії та використовується під час складання різного виду документів, зокрема розпорядчих та правозастосовних [2, с. 132].

Вбачається, що оформлення правозастосовного акта це, крім всього іншого, є ухвалення рішення щодо розчленування його складових компонентів і їх зв'язків. В теорії права ця проблема науковцями розглядається по-різному.

Зокрема, С. С. Алексеев відносить це питання до структурної організації правозастосовного акта і, на його думку, тут необхідним засобом техніки є розташування матеріалу в тексті акта у визначеному порядку та його розчленованість і погодженість [4, с. 278].

Дещо по-іншому розглядає питання організації, структуризації юридичного тексту Н. А. Влащенко. Він пропонує використовувати поняття «юридична графіка», що, на його думку, являє собою організацію змісту юридичного тексту і його символізацію [5, с. 128]. Цією позицією автор намагається увібрати в поняття «графіка» велику кількість достатньо різнопланових елементів (засобів і прийомів) юридичної техніки. Вбачається, що такий підхід є не зовсім виправданим.

Варто підтримати думку А. А. Ушакова про необхідність дослідження правового тексту як форми літератури, як літературного твору, що припускає використання при організації і структуруванні юридичного тексту поняття «композиція» [6, с. 70]. На нашу думку, термін «структура» більш вдало характеризує правозастосовний акт.

Структурну модель будь-якого правового акта, в тому числі і правозастосовного, можна уявити у виді ядра, оточеного декількома оболонками. На зовнішній оболонці розташовується словесний матеріал, з якого безпосередньо складається текст. Необхідність органічно поєднати словесну оболонку з духовним ядром, зробивши її гранично прозорою для нього, виразною і зрозумілою, приводить до появи в структурі двох проміжних оболонок, які найбільш часто називаються внутрішньою і зовнішньою формою. Таким чином, у структурі тексту можна виділити змістовний і формальний елементи, які виражають відповідно зміст і форму. Зміст структури твору втілюється в ядрі, а форма – у внутрішній і зовнішній структурах. Звичайно, реально форма і зміст є нероздільними, тому що форма є не що інше, як зміст буття, яке безпосередньо сприймається нами, а зміст є не що інше, як внутрішня сутність цієї форми.

В свою чергу до змісту відносяться ідея, тема і проблема твору: до форми – висловлювання, сюжет, композиція та композиційна побудова. Про необхідність розгляду в змістовній стороні правового документа таких моментів як ідея, тема і проблема наполягав А. А. Ушаков, який ще в 1967 році зробив спробу розкрити ці питання стосовно нормативно-правового акта [6, с. 63].

В сучасній юридичній літературі загальні питання ідеї, теми і проблеми, як змістовних компонентів будь-якого юридичного тексту, зокрема тексту правозастосовного акту, практично не розроблялися, тому ці терміни ми розглянемо із загальнонаукових позицій, які найбільш точно визначені в літературознавстві. Зокрема, під темою, на думку С. В. Шевчук, розуміється коло життєвих явищ, відібраних і освітлених в літературному чи мистецькому творі відображених письменником, художником, композитором і скріплених воедино авторським задумом [2, с. 158].

В сучасній літературі під проблемою розуміється складне теоретичне чи практичне питання, що потребує розв'язання, вивчення, дослідження. Проблема означає наявність суперечливої ситуації, коли існує дві або кілька позицій (іноді протилежних) і необхідно створити теорію або концепцію для їх правильного пояснення [7, с. 763]. Один із найбільш активних дослідників теоретичних питань категорії «проблема» А. А. Ушаков пропонує не менш вдале визначення цього поняття. Він розглядає його як життєве питання, завдання, що стоїть перед автором і вимагає свого розв'язання [6, с. 63]. Аналіз змісту правозастосовних актів дає підставу дійти висновку, що

вся історія створення та існування правового акта, від задуму до реалізації приписів визначається його змістом: тими явищами життя, що він висвітлює (тема), позицією автора (ідея), цілями і завданнями, які він вирішує (проблема).

На думку окремих дослідників, композиція правозастосовного акта є основним елементом зовнішньої форми структури юридичного тексту, який і буде розглядатися в двох виразах: композиція внутрішня і композиція зовнішня. Компонентом композиції внутрішньої є такий елемент, як «відрізок» твору, у межах якого зберігається одна певна форма, точніше спосіб літературного зображення, наприклад, динамічне оповідання, статичний опис (характеристика), припис, констатація. Зокрема, нормативні кодифіковані акти переважно складаються з таких відрізків, як припис. В таких правозастосовних актах як обвинувальний вирок суду, припис, як відрізок тексту, займає не значне місце, оскільки в ньому найбільше місце займає опис.

В юридичній літературі дотепер не вироблено єдиного підходу до питання про загальні підстави композиційної побудови всього різноманіття існуючих правозастосовних актів і класифікації всіх композиційних систем. Так, окремі автори в структурі (фактично в композиційній побудові) правозастосовного акта виділяють вступну, констатуючу (описову), мотивувальну і резолютивну частини [8, с. 437]. Інші вважають, що вони містять у собі тільки три основних елементи: вступну, описово-мотивувальну і резолютивну частини [9, с. 155] без надання відносної автономії описовій і мотивувальній частинам. Є і такі автори, які вважають, що структура актів складається з двох частин: вступної та описової [10, с. 30].

На нашу думку, більш конструктивними є перші зазначені положення про композиційну побудову правозастосовних актів. Подібне структурування більш відповідає моделям, закріпленним у процесуальному законодавстві, воно повною мірою відображає стадії правозастосовного процесу і може бути визначено як класична композиційна побудова.

Перш ніж розпочати виклад змісту частин класичної структурної побудови правозастосовних актів, варто відзначити ту обставину, що законодавство встановлює не тільки загальний порядок їх складання із закріпленням кількісного складу елементів самої композиції актів.

Головне призначення вступної частини, яка містить низку важливих даних, відсутність яких може стати підставою для скасування правозастосовного

акта, – підвести до викладу сутності справи, яка розглядається, а потім і рішення конкретного органа.

Описова частина правозастосовного акта, крім вказівки мотивів до порушення справи і заявлених при цьому вимог, включає також відомості про наявність у розпорядженні компетентного органа (суб'єкта, який видає акт) необхідних, достатніх даних, на підставі яких встановлюються фактичні обставини розглядаємої справи, передбачені в гіпотезі норми. Крім того, у цій частині дається докладний аналіз і правова оцінка всіх обставин справи.

Мотивувальна частина, вказуючи на обставини, які встановлені в процесі розслідувань (перевірки), містить мотиви, за якими приймаються чи відкидаються відповідні докази, а також висновки, якими обґрунтовується вибір юридичних норм і сутність прийнятого рішення.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що загальний кількісний склад структури правозастосовних актів не перевищує більше чотирьох частин і складається з: а) вступної частини, в якій указується назва акта, а також органа, який його видає, місце і час його внесення, учасники справи, предмет справи та особи, на яких поширюється правозастосовний акт тощо; б) констатуючої частини, в якій викладається сутність розглянутої справи, в) мотивувальної частини, де аналізуються докази, дається їм оцінка, правова кваліфікація, із вказівкою на норму, яка реалізується; г) резолютивної частини, яка викладає як основні, так і додаткові приписи індивідуальних актів.

Зазначений варіант структурної побудови правозастосовних актів вважається класичним, хоча і знаходить свою об'єктивізацію в окремих видах (різновидах) актів. Разом з тим, так звана класична побудова структури правозастосовних актів не завжди може служити своєрідним еталоном для всього існуючого різноманіття видів цих актів [11, с. 121].

На практиці досить часто суб'єкту, який приймає рішення, часом немає сенсу штучно вводити в композицію акта всі класичні компоненти, оскільки в деяких випадках це може привести до створення громіздких і необґрунтовано великих за обсягом текстів, які містять надлишкову інформацію.

Разом з тим, викладені раніше вказівки законодавства про склад частин правозастосовних актів у різних галузях юридичного процесу, а також аналіз змісту самих композиційних систем акта, одночасно дозволяє зробити узагальнений висновок про те, що для більшості правозастосо-

вних актів характерним є, на нашу думку, наявність наступних логічно-взаємопов'язаних і взаємообумовлених елементів: інформаційно-ознайомлювальної (вступної), констатуючо-описової, обґрунтовуючої чи наказової. Інформаційно-ознайомлювальна (вступна) частина поряд із вказівкою місця і часу видання (прийняття) акта; назва і складу органа, який його видав; осіб, які приймають участь в прийнятті рішення і установок фактичної і юридичної основи справи; предмета (об'єкта) безпосереднього розгляду, – викладає причини і безпосередні мотиви створення правозастосовного акта, здійснює посилення на інші документальні джерела, які послужили підставою для створення правозастосовного акта. У констатуючо-описовій (обґрунтовуючій) частині крім викладення сутності справи, яка розглядається, наводяться аргументи, факти, докази, які обґрунтовують висновки, які зроблені правозастосувачем. Третя, заключна частина акта – така, що наказує (приписує). В ній, однією із основних логічних частин акта, формулюється основна мета індивідуального акта, яка виражена у формі конкретного змісту владного волевиявлення суб'єкта у вигляді пропозицій, розпоряджень, вказівок, рішень тощо. Тут також може бути зазначена особа (особи), на які покладений обов'язок контролю за здійсненням прийнятого актом рішення. Частина акта, в якій міститься припис (веління), може починатися словами: «наказую», «вимагаю», які викладають в наказовій формі залежно від виду і призначення акта, а також органа, що його видав. За характером змісту ця частина може бути як активною, тобто спонукає адресата до здійснення певних дій, так і пасивною.

Висновки. Підводячи підсумок характеристики структурної побудови правозастосовних актів, слід зазначити, що упорядкованість, схема розміщення його частин, з одного боку, забезпечує відображення логічності всього різноманіття процесуальних операцій, які здійснені у ході правозастосовної діяльності, а з іншого боку – дозволяє лаконічно і спресовано узагальнити результати правозастосування, економно викласти всю сукупність висновків, які отримані в процесі здійснення тієї чи іншої процесуальної дії. Крім того, існуюча композиційна система окремих видів правозастосовних актів виконує і функцію орієнтира в плануванні версій всього виробництва по розглянутій справі, оскільки є як би

основою, яка направляє всю процесуально-правозастосовну дію по справі і визначає контури її обсягу, модель змісту.

Незалежно від структурної побудови акти застосування виступають як юридичні факти. Вони є елементом юридичного (фактичного) складу, причому елементом (фактом) який завершує указаний склад. З винесенням цього акту виникає, змінюється чи припиняється правовідношення. При цьому акт застосування виступає в якості засобу конкретизації норм права. Права і обов'язки в конкретному обсязі «прив'язуються» до персонально визначених суб'єктів. В актах застосування права втілюється індивідуалізований вплив компетентних органів та організацій на хід правового регулювання, індивідуальна регламентація суспільних відносин.

Література

1. *Осауленко О. І.* Загальна теорія держави і права: [навч. посіб] / О. І. Осауленко. – К.: Істина, 2007. – 336 с.
2. *Шевчук С. В.* Ділове мовлення для державних службовців / С. В. Шевчук. – К.: Літера ЛТД, 2004. – 400 с.
3. *Горбачева Е. В.* Юридический текст как вид связанного текста и возможности его формализации / Е. В. Горбачева // ВНИИСЗ Труды. – 1976. – № 13. – С. 58-65.
4. *Алексеев С. С.* Общая теория права: в 2 т. / С. С. Алексеев. – М.: Юрид. лит. – Т. 2. – 1982. – 360 с.
5. *Власенко Н. А.* Язык права / Н. А. Власенко. – Иркутск, 1997. – 212 с.
6. *Ушаков А. А.* Очерки советской законодательной стилистики / А. А. Ушаков. – Пермь, 1967. – 185 с.
7. *Словник іншомовних слів* [за ред. проф. Л. Пустовіт]. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.
8. *Кельман М. С.* Загальна теорія держави та права: [підручник] / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин, Н. М. Хома – Львів: Новий Світ 2000, 2003. – 584 с.
9. *Дюрягин И. Я.* Применение норм советского права. Теоретические вопросы / И. Я. Дюрягин. – Свердловск, 1973. – 248 с.
10. *Манаев Ю. В.* Составление процессуальных актов следствия: [справочное пособие] / Ю. В. Манаев, Л. М. Репкин. – К.: Наука, 1977. – 232 с.
11. *Красницька А. В.* Юридичні документи / А. В. Красницька. – К., 2006. – 528 с.

О. В. Пунько

Структурное построение правоприменительных актов

В статье рассмотрены проблемные вопросы структурного построения правоприменительных актов, составные элементы, внутренняя и внешняя формы построения. В статье акцентируется внимание на то, что законность и обоснованность правоприменительных решений в значительной степени зависит так же и от правильного структурного построения правоприменительного акта.

Ключевые слова: правоприменительный акт, структура правоприменительного акта, вступительная часть правоприменительного акта, констатирующая часть правоприменительного акта, мотивировочная часть правоприменительного акта, резолютивная часть правоприменительного акта.

O. Punko

Structural construction of law enforcement acts

The article investigates the problematic issue of structural construction of law enforcement acts, its components, internal and external form of construction. The task of this article is outlining the theoretical position of structural construction of law enforcement acts. Law enforcement act is the legal result of law enforcement activities. These acts are fixed, issued decisions that were taken in law enforcement activity.

Analysis of law enforcement practices shows that most acts are issued in the form of a written document and have a clear structure.

Key words: law enforcement act, structural construction of law enforcement acts, the introductory part of law enforcement act, the recital part of law enforcement act, the reasoning part of law enforcement act, the resolution part of law enforcement act.